

HELENA KARCZEWSKA
UKSW, Warszawa

DUCHOWY ALFABET W ŚWIECIE KOMENTARZA DO PSALMU 118 HILAREGO Z POITIERS

1. WSTĘP

Hilary z Poitiers znany jest przede wszystkim ze swojej działalności anty-ariańskiej. Ze względu na zaangażowanie w obronę ortodoksyjnej wiary słusznie uzyskał miano „Atanazego Zachodu”¹. Należy podkreślić, że jako jeden z pierwszych zachodnich ojców Kościoła przyczynił się do rozwoju nauki dotyczącej życia wewnętrznego i poruszył kwestię rozwoju duchowego człowieka². W świetle swoich dzieł, a zwłaszcza *Traktatu na temat Psalmów*³, jawi się nie tylko jako mądry teolog, ale również jako gorliwy duszpasterz, dbający o wewnętrzne postępy każdego wiernego. Jego troska wyraża się w przybliżaniu nie tylko podstawowych zasad wiary (np. w *O Trójcy Świętej*), lecz również zagadnień dotyczących życia codziennego oraz mistyki i zjednoczenia człowieka z Bogiem. Hilariańskie wykłady wiary opierają się na założeniu, że każdy powołany jest do tego, by „wielbił i poznawał Stwórcę”⁴ i w konsekwencji osiągnął stan wiekustej szczęśliwości. W literaturze zarówno obcojęzycznej, jak i polskiej mało się poświęca uwagi myśli ascetycznej Biskupa z Poitiers. Zagadnienie duchowego alfabetu w jego twórczości literackiej dotychczas nie zostało omówione.

Traktat na temat Psalmów stanowi zasadnicze dzieło Biskupa, które można by nazwać podręcznikiem duchowości. Powstał on w ostatnim etapie jego działalności literackiej, prawdopodobnie w latach 363–366. Choć nie dotarł

¹ Jako pierwszy tym mianem określił Hilarego K. Hase, *Kirchenesgeschichte*, Leipzig 1841, s. 111; por. E. Stanula, *Wstęp*, w: Święty Hilary z Poitiers, *Komentarz do Ewangelii św. Mateusza*, Warszawa 2002, Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, t. 63, s. 9.

² Wśród zagadnień dotyczących rozwoju duchowego znaczące miejsce w nauczaniu Hilarego zajmuje temat walki duchowej w życiu człowieka. Por. np. Hilarii Episcopi Pictaviensis, *Tractatus super psalmos* [dalej: Tr. s. Ps.], 118 daleth 1–2, wyd. A. Zingerle, Vindobonae 1891, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, t. 22, s. 390–392.

³ *Traktat na temat Psalmów* do tej pory nie doczekał się przekładu. Wszystkie cytowane fragmenty tego dzieła zostały przetłumaczone na potrzeby tego artykułu.

⁴ Por. Tr. s. Ps. 118 jod 1, s. 439–440.

do naszych czasów w całości, uważa się jednak, że obejmował całą Księgę Psalmów. Na podstawie analizy treści dzieła, można również stwierdzić, że jest ono komentarzem biblijnym przeznaczonym do czytania. Hilariański traktat niewątpliwie posiada charakter naukowy, dlatego trudno jest wskazać jego adresatów; można wnioskować, że prawdopodobnie są nimi duszpasterze podejmujący się egzegezy Pisma Świętego oraz wszyscy wierzący, którzy pragną rozwoju duchowego⁵. Biskup z Poitiers zawarł bowiem w traktacie nie tylko wskazówki dla stawiających pierwsze kroki na drodze wiary, lecz także umieszcza uwagi dotyczące niebezpieczeństw czyhających na człowieka. Wprowadza wiernych znajdujących się już na tej drodze w świat tajemnic Bożych, których nie można poznać bez duchowego przewodnika. Wreszcie ukazuje cel wewnętrznej wędrówki, która kończy się wraz ze śmiercią człowieka.

W całym bogactwie myśli Hilarego odnoszących się do różnych tematów duchowych, należy zwrócić uwagę na jego komentarz do Psalmu 118⁶, który stanowi jeden z rozdziałów *Traktatu na temat Psalmów*. Wśród komentarzy do psalmów wyróżnia się on przede wszystkim odmienną strukturą, ponieważ został podzielony na mniejsze części, którym Biskup z Poitiers przypisał poszczególne litery alfabetu hebrajskiego. Psalm 118, zdaniem Hilarego, jest najdłuższy i najbogatszy w treść⁷. Omawiane w komentarzu zagadnienia nie stanowią systematycznego i uporządkowanego wywodu; sprawiają wręcz wrażenie chaotycznych. Biskup z Poitiers ma jednak określony plan nauczania, który przybliży we wstępie komentarza.

2. DUCHOWY ALFABET

Człowiek, według Biskupa z Poitiers, jest jedyną istotą rozumiejącą, odczuwającą, spostrzegającą i odróżniającą. Został stworzony, by poznawał i wielbił Tego, który go stworzył. Dlatego ważną rolę w rozwoju istoty ludzkiej zajmują wiedza i poznanie. Hilary wyraźnie podkreśla, że oprócz dbania o gorliwość wiary, która niezbędna jest do zbawienia, należy dążyć do jak najlepszego poznania Bożych tajemnic, co odbywa się na drodze intelektualnej pracy. W komentarzu do Psalmu 118 zauważa, że: „wiara i wiedza bardzo różnią się od siebie”⁸, chociaż w pewien sposób są ze sobą powiązane. Jego zdaniem poznanie pod pewnym względem jest ważniejsze niż wiara. „Wiara bowiem ma zasługę posłuszeństwa,

⁵ Więcej na temat *Traktatu na temat Psalmu* por. E. Stanula, *Czynniki kształtujące sens biblijny w ujęciu św. Hilarego z Poitiers*, Warszawa 1984, *Studia Antiquitatis Christianae* 4, s. 12–13.

⁶ Hilary w *Traktacie na temat Psalmów* powołuje się na Septuagintę, stąd odmienna numeracja Księgi Psalmów. W Biblii Tysiąclecia Psalm ten oznaczony został jako 119(118).

⁷ Por. Tr. s. Ps. 118,3, s. 356–357.

⁸ Tr. s. Ps. 118 jod 12, s. 446: *Distinxit apostolus plurimum inter cognitionem fidemque differe (...)*.

lecz nie ma ufności poznania prawdy⁹. Nie wystarczy więc jedynie ufać Bogu, lecz należy również dążyć do zrozumienia Jego istoty, by życie duchowe wierzącego rozwijało się prawidłowo, bez zagrożenia odejściem od nauczania Kościoła. Człowiek powinien przede wszystkim starać się o zrozumienie¹⁰, ponieważ jest ono „perłą złożoną w skarbcu łask duchowych”¹¹.

Biskup z Poitiers zauważa równocześnie, że bardzo trudno jest zrozumieć Boże nakazy, ponieważ w wielu miejscach są one niejasne, zawierają w sobie tajemnice spraw niebiańskich¹² i ogarniają wszystkie dziedziny życia człowieka¹³. Ponieważ zrozumienie duchowej rzeczywistości jest trudniejsze niż przyswojenie ziemskiej wiedzy¹⁴, człowiek pozbawiony łaski Bożej zdany jest na własne siły lub na pomoc świeckiego mistrza i czyta tylko to, co nie wymaga od niego żadnego wysiłku intelektualnego. Zdaniem Biskupa z Poitiers istota ludzka, pozbawiona duchowego przewodnika, nie widzi różnicy w znaczeniu wyrazów, imion, czasowników lub rzeczowników i nie ma pojęcia o zachodzących między nimi różnicach¹⁵. Natomiast osoba roztropna umie wyłowić niekiedy subtelne różnice znaczeniowe, które są obecne także w Psalmie 118¹⁶.

Człowiek, jak stwierdza Hilary, nie rodzi się z konkretną wiedzą, lecz od swoich pierwszych dni poznaje siebie i otaczający go świat. Na drodze poznania prowadzą go wpierrw rodzice, następnie najbliższe otoczenie i w końcu nauczyciele. Podobnie jest z człowiekiem wierzącym, który na początku wewnętrznego rozwoju potrzebuje wsparcia zarówno duchowego, jak i intelektualnego. Ponieważ nie może polegać na świeckich nauczycielach, potrzebuje pomocy od Boga, którego pragnie poznać. Dlatego Księga Psalmów, jak stwierdza, stanowi doskonałe źródło wiedzy o Stwórcy.

Podobnie jak dzieci uczą się czytać, zaczynając od poznania liter, z których składają się wyrazy, tak wierzący, chcąc poznać Boskie tajemnice, powinien rozpocząć swoją drogę wiary od nauki duchowego elementarza. Biskup z Poitiers zauważa, że Psalm 118 rozwija się jak alfabet, by kształcić ludzką niewiedzę oraz umożliwić poznanie Boga i obyczajów chrześcijańskich¹⁷. Celem duchowego

⁹ Tr. s. Ps. 118 jod 12, s. 446: (...) *fides habet oboedientiae meritum, non habet autem cognitae veritatis fiduciam*.

¹⁰ Por. Tr. s. Ps. 118 phe 2, s. 507; 118 tau 2, s. 541.

¹¹ Tr. s. Ps. 118 ain 13, s. 502: *Est enim intellectus in quodam thesauro repositus spiritualium gratiarum* (...).

¹² Por. Tr. s. Ps. 118 tau 2, s. 541.

¹³ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 15, s. 466.

¹⁴ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 13, s. 464–465.

¹⁵ Por. Tr. s. Ps. 118,2, s. 355–356.

¹⁶ Por. Tr. s. Ps. 118,3, s. 356–357. Hilary stosuje zasady egzegezy alegorycznej. Zagadnienie to wymaga osobnego opracowania. Więcej na temat egzegezy alegorycznej Biskupa: T. Kołosowski, *Lektura Pisma Świętego „w duchu” w świetle „Commentarius in Mathaei” biskupa Hilarego z Poitiers*, *Seminare* 18(2002), s. 513–525.

¹⁷ Por. Tr. s. Ps. 118,1, s. 354–355.

alfabetu, którym jest Psalm 118, jest to, by prawdziwe i doskonale używanie rozumu było wpajane od samego początku kształcenia istoty ludzkiej¹⁸. Jego zadaniem jest również przekazywanie wiedzy i poznanie Prawdy, dlatego kolejność nauki w tym Psalmie została podzielona na wzór elementarza. *Traktat na temat Psalmów* Hilarego stanowi odpowiedź na potrzebę zarówno duchowego, jak i intelektualnego rozwoju człowieka. Jako gorliwy duszpasterz, wnikliwy filolog i egzegeta, Biskup z Poitiers podaje czytelnikowi pewnego rodzaju podręcznik, który w jego zamyśle ma pomóc w zdobyciu duchowej wiedzy. Komentarz do Psalmu 118 można bez wątpienia nazwać alfabetem duchowym przeznaczonym dla pragnących wewnętrznego rozwoju. Hilary zauważa, że jak małe dzieci uczą się wpięrw mówić, a następnie należycie postępować, tak i my jesteśmy kształceni przy pomocy alfabetu¹⁹.

Biskup z Poitiers we wstępie komentarza do Psalmu 118 wyjaśnia, w jaki sposób i zgodnie z jakim porządkiem został podzielony duchowy elementarz. Ustala on, że poszczególne ośmiowierszowe zwrotki rozpoczynają się od kolejnych liter alfabetu hebrajskiego. Cały Psalm 118 składa się ze stu siedemdziesięciu sześciu wierszy, alfabet zaś hebrajski zawiera dwadzieścia dwie litery. Gdy więc poszczególne ośmiowierszowe zwrotki zaczynają się od kolejnych liter hebrajskich, to dwadzieścia dwie oktawy w pełni obejmują wspomnianych sto siedemdziesiąt sześć wierszy.

Należy podkreślić, że nie bez powodu Hilary przyjął podział Psalmu 118 na oktawy. Jego zdaniem cyfra osiem uchodzi w tradycji kościelnej za doskonałą, ma ona charakter święty i religijny²⁰. Twierdzenie to uzasadnia przykładami z Pisma Świętego oraz zwyczajami żydowskimi. Ósmego dnia nowonarodzony syn otrzymywał znak obrzezania, co zostało zachowane także w przypadku Jezusa. W tej liczbie również podczas potopu zostali wybrani ludzie, dzięki którym miał zachować się ród ludzki. Biskup z Poitiers podsumowuje swoje rozważania na temat podziału Psalmu 118, który nazywa Psalmem alfabetycznym²¹, i podkreśla że całość nauki i kształcenia chrześcijańskiego zawiera się w tej doskonałej liczbie pod hasłem poszczególnych liter alfabetu hebrajskiego²². Wydaje się zatem dobrze uzasadnione określenie komentarza Hilarego do Psalmu 118 duchowym elementarzem.

Analizując komentarz do Psalmu 118, należy zaznaczyć, że jest on przeznaczony do czytania, a nie słuchania. Hilary omawia poszczególne wersy Pisma Świętego, nie dzieląc dzieła na poszczególne zagadnienia, lecz natychmiast wyjaśnia myśl zawartą w danym fragmencie. Wymaga to od adresata traktatu

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. Tr. s. Ps. 118 ain 1, s. 495–496.

²⁰ Por. E. Stanula, *Czynniki ...*, s. 48–50.

²¹ Por. Tr. s. Ps. 118 tau 1, s. 540–541.

²² Por. Tr. s. Ps. 118,5, s. 357–358; 118 tau 1, s. 540–541.

uwważnego śledzenia tekstu biblijnego za autorem, podobnie do dzieci, które na początku swojej edukacji wodzą palcem po tekście elementarza i uważnie wsłuchują się w słowa nauczyciela. Dodatkowo każda nowa część komentarza do Psalmu 118, oznaczona kolejną literą hebrajską, rozpoczyna się wersem Psalmu²³, by pomóc czytelnikowi w odnalezieniu się w tekście biblijnym. Odwołanie do początkowej edukacji dzieci znajduje odzwierciedlenie w stwierdzeniu Biskupa, że naukę powinno rozpocząć się już w niewinnym okresie życia poprzez wdrażanie w Boskie tajemnice²⁴.

Alfabet duchowy ma za zadanie nie tylko przekazać wiedzę dotyczącą życia wewnętrznego, lecz również wskazuje na wcielanie jej w życie codzienne. Hilary pragnącym niebiańskiej wiedzy stawia jako wzór Proroka, który „chce uczyć się nie tylko dobroci i karności, ale i umiejętności”²⁵, ponieważ wiedza zawarta w duchowym alfabecie dotyczy nie spraw ziemskich, lecz nadziei i znoszenia trudów dnia codziennego²⁶. W elementarzu tym znajduje się bowiem dar umiejętności (*Deo donum scientiae*), wiedza niebiańska (*coelestis scientia*), pouczenie Ducha (*doctrina Spiritus*) i duchowa wiedza (*disciplina coelestis*)²⁷. Ponieważ „Prawo jest duchowe”²⁸, duchowy zatem jest i alfabet. Biskup, wykładając naukę dotyczącą wiary, kieruje się przede wszystkim kryterium prawdy. Ponieważ „w Przykazaniach Bożych jest Prawda. Prawda zaś nie ma w sobie nic fałszywego, nic niepewnego, nic niedoskonałego”²⁹, dlatego opiera ją na Piśmie Świętym i w nim szuka elementarza życia wewnętrznego. Jego zdaniem „nakazy Boże są prawdą. Nie ma w nich żadnej dwuznaczności, żadnej wątpliwości, lecz wszystko jest doskonałe i bezwzględnie prawdziwe”³⁰. Słowo Boże jest blisko każdego człowieka, dlatego z niego powinien on czerpać poznanie³¹. Biskup wskazuje na różnicę pomiędzy wiedzą ziemską, a wiedzą duchową, która nie pozostaje tylko w umyśle człowieka, ale przenika do jego wnętrza w konsekwencji czego zaczyna on żyć treścią niebiańskiej nauki. Swoje rozważania na temat wiedzy duchowej Hilary wieńczy stwierdzeniem, że duchowy alfabet nie tylko należy czytać, ale także rozważać go i wcielać zawartą w nim wiedzę w życie. Zdobyta zaś

²³ Por. np. Tr. s. Ps. 118 caph 9, s. 455–456.

²⁴ Por. Tr. s. Ps. 118 beth 1, s. 369–370.

²⁵ Tr. s. Ps. 118 teth 3, s. 435: *Non enim tantum bonitatem et disciplinam, sed etiam scientiam vult doceri.*

²⁶ Por. Tr. s. Ps. 118 zain 2, s. 419.

²⁷ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 1, s. 456–457.

²⁸ Tr. s. Ps. 118 nun 15, s. 483–484: *Scit enim esse legem spiritalem.*

²⁹ Tr. s. Ps. 118 caph 8, s. 455: *Veritas ergo est in praeceptis Dei. Veritas nihil falsum, nihil incertum, nihil imperfectum habet.*

³⁰ Tr. s. Ps. 118 koph 11, s. 528: (...) *mandata sua veritas est. Nihil illic anceps, nihil dubium, totum veritatis absolute perfectum est.*

³¹ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 5, s. 459.

i nieustannie kontemplowana duchowa treść stanie się wielką pomocą zwłaszcza w trudnych momentach ludzkiego istnienia³².

3. HILARY JAKO NAUCZYCIEL I UCZEŃ

Hilary jako biskup zdaje sobie sprawę z obowiązku nauczania wiernych i wychowywania ich w wierze. *Traktat na temat Psalmów* z pewnością jest odpowiedzią na potrzeby duszpasterskie współczesnych mu czasów. Biskup z Poitiers powołany do tego, by prowadzić powierzonych mu ludzi oraz przyczyniać się do pogłębiania ich znajomości Boga, jest jednak przekonany o swojej słabości. Dlatego wskazuje, że chociaż sam jest nauczycielem, to jednak pierwszym i najważniejszym Mistrzem życia duchowego jest sam Bóg. W komentarzu do Psalmu 118 pisze: „[Bóg] w sobie ofiarował nam prawdziwy i doskonały wzór ludzkiej roztropności. Zobaczymy, czego pragnie, byśmy się od Niego, jako od Wzorca uczyli”³³ oraz nieco dalej: „[Bóg] chciał, by się od Niego uczyć”³⁴. Stwórca, zdaniem Hilarego, jest zatem głównym nauczycielem człowieka³⁵. Stanowi dla niego wzór, jest także punktem odniesienia dla każdej codziennej czynności. Ponieważ jest On doskonały, takie też są Jego słowa. Dlatego Biskup wskazuje na Pismo Święte jako na duchowy podręcznik dla wierzących³⁶. Bóg, jego zdaniem, nie jest biernym źródłem wiedzy, lecz aktywnie wspomaga człowieka na drodze poznania³⁷.

Hilary wskazuje również na innego nauczyciela — Proroka, którego nazywa autorem duchowego alfabetu³⁸. Jest on wzorem dla odbiorcy niebiańskiego elementarza. Prorok bowiem na swoim przykładzie uczy, co każdy wierzący przy swojej słabości powinien czynić, strzec i pragnąć oraz czego się wystrzegać i w jaki sposób oczyszczać duszę. Różni się on jednak od innych nauczycieli, ponieważ otrzymał zrozumienie od samego Boga, a wiedza, którą przekazuje dotyczy spraw duchowych i niebiańskich³⁹. Mówi on pod natchnieniem Ducha Świętego, omawia sprawy dotyczące zbawienia i wiecznej szczęśliwości ludzi⁴⁰. „W tym swoistym elementarzu zawiera się nauka pobożności, powściągliwości, zrozumienia, wiary i bojaźni Bożej. Jak nieokrzesane dziecko prowadzone jest do

³² Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 10, s. 462–463.

³³ Tr. s. Ps. 118 nun 8, s. 478: (...) *cum in se ipso veram et perfectam humanae prudentiae formam prae buisset, quid a se disci tamquam exemplo doctrinae voluerit, noscendum est.*

³⁴ Tr. s. Ps. 118 nun 9, s. 479: *Hoc igitur a se disci voluit.*

³⁵ Por. Tr. s. Ps. 118 mem 12, s. 472–473.

³⁶ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 11, s. 463.

³⁷ Por. Tr. s. Ps. 118 jod 9, s. 444.

³⁸ Por. Tr. s. Ps. 118 ain 1, s. 495–496; 118 jod 9, s. 444.

³⁹ Por. Tr. s. Ps. 118 mem 5, s. 469–470.

⁴⁰ Por. Tr. s. Ps. 118 ain 1, s. 495–496.

znajomości słów oraz wiedzy, jak postępować, tak i my jesteśmy kształceni przy pomocy alfabetu⁴¹.

Prorok zatem zdobył wiedzę duchową i jest najlepszym człowiekiem-nauczycielem dzięki swojej pilności, pobożności i staranności. Całym sercem umiłował Prawo, zrozumiał je, a zdobytą wiedzę wprowadzał w czyn⁴². Jest najlepszym wzorem i przykładem na to, jak wszystko analizować i rozważać, by było to wykonane roztropnie i z namysłem⁴³. Kiedy inni nauczyciele spraw ziemskich skierowani są ku pożądaniu rzeczy doczesnych, Prorok ma wzrok utkwiony w niebo⁴⁴. Dzięki temu rozróżnieniu Hilary przedstawia różnice pomiędzy alfabetem ziemskim, jako zbiorem nic nieznaczących liter, a alfabetem duchowym, mającym swoje źródło w niebie. „Wypada, by mowa Proroka nie ograniczała się do spraw przyziemnych i pospolitych, lecz by odnosiła się zawsze do wzniosłych i godnych Boga i to tak, by, nakłaniając nas do prowadzenia życia niewinnego, zwracała zarazem naszą ograniczoność umysłu ku pojmowaniu Boskich i niewidzialnych tajemnic⁴⁵. Hilary, sam będąc nauczycielem, stawia się wyraźnie w pozycji ucznia. Wskazując na Proroka — nauczyciela i wzór do naśladowania — zauważa potrzebę uznania swojej słabości w poznawaniu spraw Boskich. Nawołuje, by razem z nim wszyscy wierzący prosili Boga o dar wiedzy duchowej.

4. WYCHOWANIE CHRZEŚCIJAŃSKIE CELEM DUCHOWEGO ALFABETU

Hilary, pisząc *Traktat na temat Psalmów*, stawia sobie za cel wychowanie wierzących w duchu wiary i prawdy. Omawiając duchowy alfabet, który zawiera się w Psalmie 118 zauważa, że pod hasłem poszczególnych liter zawarta jest prawdziwa i doskonała nauka bojaźni Bożej, przez którą wierzący kształtowany jest „niejako do praktycznego wyznawania wiary w Boga⁴⁶. Celem niebiańskiego elementarza jest nie tylko przekazanie wiedzy o Bogu, ale przede wszystkim wychowanie (*conformare*⁴⁷) i ukształtowanie w człowieku chrześcijańskich wartości. Zdaniem Biskupa, wierzący, czytając Psalm 118, zdobywa konkretne umie-

⁴¹ Tr. s. Ps. 118 ain 1, s. 495: (...) *per haec singularum litterarum quaedam quasi elementa discendi, doctrina nos pietatis, continentiae, intelligentiae, fidei et timoris institui: et ut rudem infantiam ad loquendi scientiam, quam et agendi doctrina consequitur, ipsis humanae vocis initiis erudiri.*

⁴² Por. Tr. s. Ps. 118 mem 8, s. 470–471.

⁴³ Por. Tr. s. Ps. 118 ain 4, s. 496–497.

⁴⁴ Por. Tr. s. Ps. 118 ain 8, s. 499–500.

⁴⁵ Tr. s. Ps. 118 lamed 1, s. 456–457: *Sermonem Prophetarum non in humilibus aut pervulgatis demorari decet, sed semper excelsa et Deo digna tractare: atque ita, ut dum nos ad innocentis vitae observantiam imbuat, ingenii quoque nostri humilitatem ad intelligentiam divinorum et invisibilium sacramentorum extollat.*

⁴⁶ Tr. s. Ps. 118 beth 1, s. 370: (...) *quasi ad usum confessionis Dei.*

⁴⁷ Por. Tr. s. Ps. 118 beth 1, s. 369–370.

jętności (*ad usum confessionis*⁴⁸), uczy się, jak odnosić i wcielać w życie zdobytą niebiańską naukę. Chociaż istota ludzka otrzymuje wiedzę, jednak jest to wiedza praktyczna, odnosząca się do jej codzienności.

Nastawienie na codzienne życie każdego człowieka i praktyczne pouczenia stanowią o wyjątkowości dzieła Hilarego. Podając bowiem do ręki czytelnika traktat omawiający Księgę Psalmów, umieszcza w nim użyteczne wskazówki dla każdego bez względu na to, na jakim znajduje się etapie rozwoju życia wewnętrznego. Celem zatem duchowego alfabetu jest wychowanie i kształtowanie w duchu chrześcijańskim.

Analizując słowa Proroka, Biskup z Poitiers wskazuje na duchowe kształcenie i wychowywanie wierzącego, które odnosi się do nadziei życia wiecznego (*doctrina haec spei nostrae*)⁴⁹. Celem formacji chrześcijańskiej jest to, „byśmy poznali Boga, którego nie znamy, i zgodnie z Jego wolą byli posłuszni Bożym nakazom”⁵⁰. Opiera się ona na spełnianiu uczynków z miłością i z miłości⁵¹. Warunkiem jednak koniecznym zdobycia nauki umiejętności (*doctrina scientiae*) jest wiara⁵². Jak ojciec pragnie wychować swoje dzieci po to, by stały się godne jego dziedzictwa, tak Prorok w duchowym alfabecie chce, by wierni stali się godni Boga i osiągnęli wieczną chwałę⁵³. Udziela również wskazówek dla poszukujących szczęścia, w jaki sposób i gdzie go szukać. Odwołuje się przede wszystkim do rozważania Słowa Bożego jako źródła radości i pocieszenia w trudnych chwilach życiowych⁵⁴. Hilary zauważa, że Prorok pragnie ukształtować człowieka nie tylko na godnego Boga wyznawcę, lecz również na doświadczonego długą walką duchową żołnierza (*longi praelii milites*) i sługę Chrystusa (*Christi servus*)⁵⁵. Wychowanie chrześcijańskie, które jest celem duchowego alfabetu, polega na wewnętrznej przemianie i pracy nad sobą. Nauka zaś niebiańskiego elementarza to nie akt poznawczy, lecz stan, w którym wierzący powinien trwać do końca ziemskiego życia. Jest to zmiana stanu pojmowania i postrzegania rzeczywistości, duchowa walka i rozwój. Wychowanie chrześcijańskie polega na poskramianiu w sobie wszelkich przejawów ludzkiej pychy. Jest to nieustanna praca, opierająca się na łamaniu odruchów swoich wad i słabości. Zdaniem Biskupa przynosi to wierzącemu niepomierne korzyści i stanowi o jego zbawieniu⁵⁶.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Por. Tr. s. Ps. 118 vau 3, s. 412.

⁵⁰ Tr. s. Ps. 118 mem 1, s. 467: *ut et Deum qui ignoratus sit noverimus, et mandatis ejus secundum voluntatem decreti sui obtemperemus*.

⁵¹ Por. Tr. s. Ps. 118 mem 2, s. 467–468.

⁵² Por. Tr. s. Ps. 118 teth 3, s. 435–436.

⁵³ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 1, s. 456–457.

⁵⁴ Por. Tr. s. Ps. 118 lamed 10, s. 462–463.

⁵⁵ Por. Tr. s. Ps. 118 beth 2, s. 370–371.

⁵⁶ Por. Tr. s. Ps. 118 resch 1, s. 529–530.

Hilary wymienia korzyści poznawania duchowego alfabetu i efekty wychowania w duchu wiary, przez co wskazuje na sens przyjmowania niebiańskiej wiedzy. Konsekwencje pracy widoczne są zarówno w sferze duchowej, jak również odnoszą się do osobowości człowieka. Biskup zauważa, że stając niejednokrotnie wobec trudnych życiowych sytuacji, wierzący może znaleźć oparcie w Słowie Bożym⁵⁷. Jest ono dla niego punktem odniesienia i źródłem wiedzy o właściwym postępowaniu. „Jak miód łagodzi gorycz tego, co dostaje się przez usta, z powodu choroby i gorączki, tak wlane wypowiedzi Boga osładzają gorycze naszej duszy i smutne gorączki szkodliwych żądz, byleby tylko nie były trzymane w ustach, lecz przechodziły przez gardło”⁵⁸. Jeśli więc tylko nauka przyjmowana jest przez wierzącego, wcielana w życie, a jej treść nieprzerwanie będzie rozważana i zachowywana w sercu, stanie się pocieszeniem w zmaganiach ze sobą i własnymi wadami⁵⁹. W końcu przyjmowanie wychowania chrześcijańskiego pozwala zrozumieć rzeczywistość zarówno ziemską, jak i duchową. Daje wiedzę na temat siebie i innych oraz pomaga w przyjmowaniu wszystkiego, co spotyka istotę ludzką w życiu, ponieważ „mroki niewiedzy rozpraszane są przez światło zdobytego zrozumienia”⁶⁰. Hilary zatem, omawiając duchowy alfabet, nie tylko wskazuje na jego cel, lecz również przedstawia korzyści płynące z jego poznania.

5. ZAKOŃCZENIE

Traktat na temat Psalmów Hilarego stanowi odpowiedź na potrzebę zarówno duchowego, jak również intelektualnego rozwoju człowieka. Jako gorliwy duszpasterz, filolog i egzegeta podaje czytelnikowi pewnego rodzaju podręcznik, który w jego zamyśle ma pomóc w zdobyciu wiedzy duchowej. Szczególne miejsce w jego traktacie zajmuje komentarz do Psalmu 118, który można bez wątpienia nazwać duchowym alfabetem. Jak bowiem dzieci uczą się czytać od poznania liter, z których składają się wyrazy, tak ludzie wierzący powinni czerpać z duchowego elementarza, by uzyskać pełne poznanie prawd wiary. Biskup nie tworzy systematycznej nauki na określone tematy, lecz po kolei objaśnia poszczególne wersy psalmu i wskazuje na właściwe rozumienie jego słów. Można odnieść wrażenie, że czyni to jak wyrozumiały ojciec, przybliżający dziecku kolejne litery alfabetu. Jak sam podkreśla, niebiański elementarz przeznaczony jest nie tylko

⁵⁷ Por. Tr. s. Ps. 118 mem 3, s. 468.

⁵⁸ Tr. s. Ps. 118 mem 11, s. 472: *Sed ut mel per aegritudinem aestumque febrium ea quae aciderint oris amara mitificat; ita animae nostrae amaritudines et tristes cupiditatum insalutarium febres infusa Dei eloquia mitificant, si modo non ore contineantur, sed faucibus devorentur.*

⁵⁹ Por. Tr. s. Ps. 118 mem 12, s. 472–473.

⁶⁰ Tr. s. Ps. 118 phe 2, s. 507: *quia noctem ignorantiae intelligentiae adeptae lumen appellat.*

do czytania, lecz również do rozważania i wcielania w czyn zawartych w nim treści.

Hilary, sam będąc nauczycielem, stawia się w pozycji ucznia i wskazuje na Boga — Wzór i Mistrza życia duchowego. Wierzący, ucząc się niebiańskiego elementarza, otrzymuje od Niego zrozumienie i duchową wiedzę. Na drodze poznania pomaga mu Prorok, którego Biskup z Poitiers uznaje za autora Księgi Psalmów. Celem duchowego alfabetu jest wychowanie chrześcijańskie, które opiera się na przekazywaniu wiedzy i poznaniu Prawdy. Nastawienie na nieustanne rozważanie Boskich tajemnic i wcielanie ich w życie sprawia, że nauka niebiańskiego elementarza staje się nie aktem poznawczym, lecz nieustanną pracą nad sobą oraz stanem, w którym wierzący powinien trwać aż do śmierci. Konsekwencją wychowania w duchu wiary i przyjęcia Boskiej wiedzy jest pocieszenie płynące ze Słów Bożych oraz wieczna szczęśliwość.

THE SPIRITUAL ALPHABET IN HILARY OF POITIERS' COMMENTARY ON PSALM 118

Summary

An important part of Bishop Hilary of Poitiers' "Treatise on the Psalms" is his commentary on Psalm 118, which can be called a spiritual alphabet. Just as children learn to read by recognizing letters, so believers should learn the faith and come to know God from a spiritual primer. Like an understanding teacher, Bishop Hilary explains in turn each of the different verses of the Psalms and shows their proper understanding. The heavenly primer is designed to be read and its content put into practice. Hilary puts himself in the position of the pupil and at the same time points to God, the Master of spiritual life. On the path to understanding, he also has the help of the Prophet. The purpose of the spiritual alphabet is a Christian education that is based on self-development and inner transformation. The constant contemplation of the divine mysteries and integrating them into practice makes heavenly elementary knowledge become the continuous work on oneself.

Keywords: Hilary of Poitiers, spiritual alphabet, Book of Psalms, education

Nota o Autorze: dr Helena Karczevska — absolwentka studiów Historii Literatury Wczesnochrześcijańskiej w Instytucie Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Adiunkt w Katedrze Historii Kościoła w Starożytności i w Średniowieczu INH UKSW w Warszawie.

Słowa kluczowe: Hilary z Poitiers, duchowy alfabet, Księga Psalmów, wychowanie